

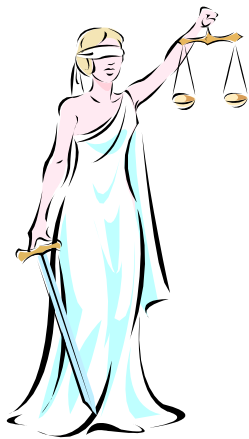

LUNDS
UNIVERSITET

Sociologiska institutionen

ATT VÅGA ELLER VILJA VITTNÄ

En kvalitativ sociologisk studie kring ett nutida samhällsfenomen, där samhällsmedborgare uppvisar en motvilja eller en rädsla, att inför polis och domstol agera som brottsvittne.

”Jag N.N. lovar och försäkrar på heder och samvete, att jag skall säga hela sanningen och intet förtiga, tillägga eller förändra.”

Vittnesed; Lag (1975:1288)

Författare: Maj-Britt Stenberg

Kandidatuppsats: SOCK01, 15 hp. Internet disatans

Vårterminen 2013

Handledare: Birgitta Ericson

Examinator: Åke Nilsén

ABSTRAKT

Problem/bakgrund

Att inte våga eller vilja vittna för polis och domstol är ett bekymmer för rättsväsendet, och för samhället i stort. Medias framställning av rädsla om hot, trakasserier och våld mot människor som vittnar, skapar negativa föreställningar och myter hos allmänheten.

Syfte och frågeställningar

Uppsatsens syfte är att utifrån ett organisatoriskt perspektiv på en geografiskt lokal nivå, söka belysa upplevda problem, förändringsbehov och eventuella motstånd till förändring inom den lokala rättsprocessens vittneshantering. Aktörer inom rättsväsendet i Halmstad ger sitt perspektiv på ställda frågeställningar. Därigenom kan uppsatsen bidra till att generera överförbar kunskap, främst till polisens eget arbete med problematiken med att få människor att vilja eller våga vittna.

Beskrivning av uppsatsens utgångspunkt och undersökningens uppläggning

Utgångspunkten är att betrakta problematiken som ett nutida samhällsfenomen, som i studien avgränsas primärt till rättsväsendet som aktör och sekundärt till vittnenas roll och position inom rättskedjan. Intentionen i uppsatsens upplägg bygger på en sociologisk organisationsstudie vars metod utgår från kvalitativa strukturerade intervjuer.

Slutsatser/resultat

Vittnen är oerhört viktiga för rättsväsendet och själva grunden för demokratin i en rättsstat. Samtidigt har vittnen en otydligare position gentemot andra aktörer i rättsprocessen och behöver lyftas fram som grupp. Bemötandefrågor har fått ett allmänt ett större fokus inom domstolsväsendet. Vittensstöd och vittnesskydd är också framträdande och prioriterade områden. Domstolsväsendet bygger på gamla traditioner och kan upplevas som omodern och förlegad i sin formalitet. Ett hårdare samhällsklimat skapar störningar i samhället och riskerar urholka och försvaga statens position, där rättsväsendet ingår som en viktig funktion. Individualismen och risksamhället påverkar människors värderingar, liksom känslor av rädsla och otrygghet. Något som återspeglas inom rättsväsendets områden. Medias belysning påverkar allmänhetens inställning för att vittna på ett negativt sätt, och bidrar till känslor av rädsla och otrygghet. En rädsla som oftast är obefogad. För att vittnens roll och position inför framtiden ska kunna stärkas, behövs möjligtvis lagändringar gällande både anonymitetsskydd, liksom rätt till löpande information gällande var åtalsärendet befinner sig i hanteringsprocessen, vilket inte finns idag.

Nyckelord Vittne, vittnesplikt, rättsväsendet, moralpanik, nyinstitutionell teori, dramaturgiskt perspektiv, hot och rädsla.

TACK!

Jag vill framföra mitt varmast tack till anställda vid polisen, liksom domare, åklagare, advokat och vittnesstödjare i Halmstad, som så hjärtligt deltagit i de intervjuer som uppsatsens data bygger på. Jag vill även tacka Helene Benjaminsson vid polisen i Halmstad, som bidragit med praktisk hjälp och support. Hennes personliga insats och engagemang har hjälpt både mig själv och mitt arbete framåt. Slutligen vill jag framföra ett stort tack till min handledare Birgitta Ericson vid sociologiska institutionen, Lunds Universitet, för hennes stöd och kritiska öga. Något som jag uppskattar oerhört.

Falkenberg 2013-08-23

Maj-Britt Stenberg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	5
2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	6
3 UPPSATSENS DISPOSITION	7
4 VITNESPLIKT, VITNESSTÖD OCH VITNESSKYDD	7
5. TIDIGARE FORSKNING	8
6. METOD	10
6.1 Metodval, avgränsning och urval	10
6.2. Operationalisering av uppsatsens frågeställningar	11
6.3 Etiska överväganden, validitet och reliabilitet	12
6.4 Forskarrollen	12
6.5 Datainsamlingsmetod, intervjuernas genomförande och transkribering	12
6.6 Bearbetning och analys av data	14
7. TEORETISK REFERENSRAM	14
7.1 Val av teori	14
7.2 Media och moralpanik	15
7.3 Nyinstitutionell teori	16
7.4 Rättsväsendet ur ett dramaturgiskt och stigmatiserande perspektiv	18
7.5 Riskasamhället och moderniteten	19
8 RESULTAT	20
8.1 Tema 1: Vittnens påverkan och behov i sin roll och position.....	20
8.2 Tema 2: Praxis inom rättskedjans vittneshantering.....	25
8.3 Tema 3: Samarbetsperspektiv mellan rättskedjans instanser i vittnesfrågan.....	27
9. DISKUSSION OCH ANALYS	27
10. SAMMANFATTNING	30
11 FÖRSLAG PÅ FORTSATT FÖRSKNINGSOMRÅDEN	31
REFERENSER	32
BILAGA 1 Information till respondenter	36
BILAGA 2 Intervjuguide	37

1 INLEDNING

Detta avsnitt beskriver uppsatsens utgångspunkt, hur valet av det aktuella forskningsområdet kom till, mediala beskrivningar av samhällsfenomenet samt polisen som samtalspartners.

Uppsatsen utgår från ett nutida samhällsfenomen, där samhällsmedborgare uppvisar en motvilja eller en rädsla att inför polis och domstol agera som brottsvittne. Fokus ligger på ett fenomen som ständigt återkommande belyses i media, och som i praktiken innebär en bekymring för polis och domstolsväsendet i deras myndighetsutövande arbete.

Upprinnelsen till uppsatsen kom utifrån ett inspirerande samtal som jag hade med en polis verksam i Halland, där vi diskuterade begreppet moralpanik, och hur detta kunde komma till uttryck i samhället och i polisens vardag. Polismannen lyfte då fram problematiken vid brottsutredningar, av att få människor att vilja eller våga vittna. Han menade även att dessa beteendemönster skapar mediala rubriker som återkommande lyfts fram i olika sammanhang.

Ett axplock av uttalanden inom det mediala flödet beskriver bland annat människors rädsla för att vittna¹. Andra vinklingar handlar om polisens svårigheter att få människor att vittna och hur detta sedan hindrar det polisiära arbetet². Rädslor för repressalier³, förtäckta hot⁴ liksom attacker och trakasserier⁵ är återkommande begrepp, som media ger som beskrivningar av människors upplevelser i sin roll och position som vittne. Är då känslan av att inte våga eller vilja vittna verkligen ett fenomen som andra samhällsaktörer bidrar med till att skapa, och som ligger inom ramen för det man kallar för moralpanik?

Denna fråga gör det intressant att undersöka om media med sin rapportering bidrar till att skapa en känsla av moralpanik i samhället. Något som jag tänker har en direkt koppling mellan medias belysning av vittnens upplevelser inom rättsprocessen, kontra människors faktiska tankar och beteende kring vittnesplikten och vad det medför. Begreppet moralpanik lanserades år 1972 av sociologen Stanley Cohen i sin bok "*Folk Devils and Moral Panics*". Med begreppet försökte han karaktärisera reaktionen hos media, publikum och andra aktörer inom fältet för social kontroll, utifrån uppkomna tillstånd av hot mot den sociala ordningens värderingar och intressen. Tillstånd som av media presenteras genom stiliserade och stereotypiska beskrivningar⁶. Hur kan vi veta om det finns en pågående moralpanik i samhället, som påverkar människors vittnesbenägenhet? Sociologerna Erich Goode och Nachman Ben-

¹ Sveriges Television. Publicerad 2012-01-12

² Sveriges Television. Publicerad 2012-08-21

³ Smålandsposten. Publicerad 2013-01-01

⁴ Sydsvenska Dagbladet. Publicerad 2012-02-29

⁵ Sydsvenskan. Publicerad 2010-06-21

⁶ Goode och Ben-Yehuda (2009), ss 22-23

Yehuda menar att moralpanik skiljer sig från ett allmänt icke-sympatiserande i en specifik fråga, eller utifrån känslor av moralisk eller ideologisk olämplighet. Moralpanik som fenomen har en bredare och mer spretig natur, som kan lokaliseras och mätas på ett tämligen objektivt sätt. Vad som är viktigt i sammanhanget är att moralpanik producerar en s.k. *folk devil*⁷, och som delas inom fenomenet. En folk devil är ur fas med det mätbart allvarliga tillståndet som genererar fenomenet, och varierar i intensitet över tid⁸.

Som en utgångspunkt för min uppsats har jag haft samtal med polisen i Halmstad, och som visar ett stort intresse för studiens tema. Min intention är att uppsatsen ska kunna stimulera till nya tankar och perspektiv inom polisens egna interna arbete med vittnefrågor. Dessa samtal har sedan underlättat arbetet för mig, bland annat när det gäller en kvalitetssäkring liksom relevans av intervjufrågornas utformning kring vittnena, för att studien ska inte ska medföra några avslöjanden som skapar risker kring vittnenas känsliga position. Samtalen med polisen har även underlätta åtkomsten till respondenter inom polisens egna lokala organisation.

2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Intentionen i uppsatsens upplägg bygger på en sociologisk organisationsstudie. Uppsatsens syfte är att utifrån ett organisatoriskt perspektiv på en geografiskt lokal nivå, söka belysa upplevda problem, förändringsbehov och eventuella motstånd till förändring inom den lokala rättsprocessens vittneshantering i Halmstad. Därigenom kan uppsatsen bidra till att generera överförbar kunskap, främst till polisens eget arbete med problematiken med att få människor att vilja eller våga vittna. Utgångspunkten är att betrakta problematiken som ett nutida samhällsfenomen, som i studien avgränsas primärt till rättsväsendet som aktör och sekundärt till vittnenas roll och position inom rättskedjan. För att kunna fördjupa problemområdet utgår uppsatsens studie från följande frågeställningar.

- *Vilka förändringar behövs för att få fler brottsobservatörer att vilja eller våga vittna? Aktörer inom rättsväsendet ger sitt perspektiv.*
- *Vilka svårigheter-möjligheter, liksom svagheter-styrkor, ser olika aktörer inom rättsväsendet, som kan hjälpa människor att våga eller vilja vittna?*
- *Vilka faktorer kan påverka, eller påverkar vittnen i deras inställning till att vittna?*

⁷ Goode och Ben-Yehuda, (2009), s 91” Folk devil” beskriver en ond part som är ansvarig för händelsen, beteendet eller fenomenet

⁸ *ibid*, s 43

- *Vilken roll och påverkan har andra samhällsaktörer på fenomenet, som exempelvis media?*

3 UPPSATSENS DISPOSITION

Uppsatsen inleds med en redovisning om gällande vittnesplikt, vittnesstöd och vittnesskydd. Därefter kommer en redovisning av tidigare forskning. Nästa punkt redovisar val av metod samt den teoretiska referensramen. Vidare presenteras det empiriska resultatet, som sedan bearbetas under punkten diskussion och analys. Uppsatsen avslutas med en sammanfattning, samt ger förslag på tänkbara fortsatta forskningsområden.

4 VITTNESPLIKT, VITTNESSTÖD OCH VITTNESKYDD

I Sverige råder *vittnesplikt*⁹, vilket innebär att alla som får vittna också har en skyldighet att göra det. Det finns vissa undantag, som exempelvis mellan äkta makar eller nära släktskap med en part. Plikten att vittna beskrivs i rättegångsbalken genom regler om vite, hämtning och häktning. För ett vittne kan en domstolsförhandling skapa känslor av osäkerhet och obehag, och situationen kan upplevas som pressande och spänd. De allra flesta har aldrig deltagit i en rättegång tidigare. Den första kontakten genom polisförhör ligger ofta en längre tid tillbaka, tills nästa kontakt med rättsväsendet som då är rättegångstillfället. Vittnen kan känna osäkerhet på vad som förväntas av dem under domstolsförhandlingen. Osäkerhet kan även påverka minnesbilden från polisförhöret, som vidare kan skapa ytterligare osäkerhet på hur försvarsadvokat och åklagare ska reagera på deras vittnesberättelse. Vittnen har en viktig betydelse för det svenska rättsväsendet. De bidrar med en av den mest framträdande bevisningen i ett mål. För att brottsmålsprocessen ska kunna vara rättssäker, förutsätter det att vittnena medverkar vid brottsutredningar¹⁰.

Om ett vittne ska kunna bidra till en säkrare bevisning, menar Brottsoffermyndigheten och Brottsofferjourernas Riksförbund, att *”ett lugnt vittne är ett bra vittne”*. Samtidigt har vittnen uttryckt att de inte har behandlas med respekt i domstolen, genom försvarsadvokaters och åklagares förhörstekniker. Frågor kan kännas förödmjukande, hårt formulerade liksom oförskämda. Det känns speciellt kränkande när åklagare, som ska stå på vittnenas sida, använder en sådan förhörsmetod. När man som vittne kan känna sin heder och trovärdighet

⁹ Riksdagen: Svensk Författningssamling; Rättegångsbalken, KAP 36, OM VITTNE

¹⁰ Brottsoffermyndigheten och Brottsofferjourernas Riksförbund (2006) s 17-18

ifrågasatt, samtidigt som gamla känslor och reaktioner återkommer från händelsen som de bevittnat, kan det vara svårt att leva upp till bilden av att vara ett ”lugnt vittne”¹¹.

Vittnesstödet syftar till att stödja vittnen och målsägare under sin vistelse i domstolen. Många domstolar har gemensamma väntsalar som delas av målsägare, tilltalade, vittnen och åhörare, som kan förutom känslorna inför rättegången, öka känslor av obehag. Vittnesstödjarna kan därmed redan innan rättegångens början ha en viktig funktion, genom att förmedla en ökad trygghet och ge information kring frågor om rättsprocess och rättegång. För att vara en god vittnesstödjare bör denne kunna uppvisa social kompetens, bestitta relevant kunskap, ha god självkänedom och empatisk förmåga, samt avsätta regelbunden tid för sitt ideella uppdrag¹².

Vitnesskydd finns reglerat i Polislagen, där det står att polisen får bedriva *särskilt personsäkerhetsarbete* beträffande vittnen och andra hotade personer¹³. En person får bli föremål för särskilt personsäkerhetsarbete om det finns en påtaglig risk för att allvarlig brottslighet riktas mot denne eller en närståendes liv, hälsa, frihet eller frid. För att särskilt personsäkerhetsarbete skall få bedrivas beträffande ett vittne eller dess närstående, måste även andra krav kunna uppfyllas. De uppgifter som vittnet lämnar eller har lämnat ska bedömmas ha betydelse för förundersökningen eller rättegången, och att det finns ett samband mellan risken för brott och de uppgifter som vittnet lämnar eller har lämnat. Vidare krävs att vittnet samtycker till att medverka i säkerhetsarbetet och bedöms kunna följa de villkor som denne kan bli skyldig att följa. Vittnet förväntas också ha rätt att stadigvarande vistas i Sverige, samt att andra säkerhetsåtgärder bedöms som otillräckliga¹⁴.

5 TIDIGARE FORSKNING

Denna punkt beskriver tidigare forskning kring problematiken av att våga eller vilja vittna.

När jag söker tidigare forskning framkommer en mängd genomförda studier i ämnet. Inställningen till att vittna återkommer i ett flertal studieteman som berör exempelvis kön och sexualitet¹⁵, attityder¹⁶, etnicitet och segregation, kopplade till polisens förtroendeskapande arbete¹⁷, liksom vittnesskydd, vittnesstöd och känslan av trygghet i rättsprocessen¹⁸. Problematiken av att kunna vittna anonymt är även en frågeställning som diskuteras bland forskare

¹¹ *ibid*, ss 17-19

¹² *ibid*, ss 25-26

¹³ Riksdagen: Svensk författningssamling; Polislag (1984:387) § 2a

¹⁴ Riksdagen: Svensk författningssamling; Förordning (2006:519) om särskilt personsäkerhetsarbete m.m, §3-§4

¹⁵ Schmiedberger (2004)

¹⁶ Andersson (2008); Gustavsson och Hedman (2011); Hinds (2001)

¹⁷ Claesson (2010); Carlsson, Vestberg och Ängqvist (2009)

¹⁸ Isaksson (2009); Branhammar och Thunberg (2012); Anderson, Eriksson och Winkler (2008); Lövberg (2012)

och statliga utredningar. I uppsatsen *Rätten till en rättvis rättegång*¹⁹ diskuterar författaren Hanna Berglund bland annat vittnens rädslor och obehag, den tilltalades rätt att ställa frågor till vittnen²⁰, liksom förbudet mot att vittna under anonymitet²¹ under domstolsförhandlingen. Om vittnet känner sig rädd eller hotad så får rätten besluta att en part eller en åhörare inte får vara närvarande vid ett vittnesförhör²². Berglund visar på en rådande kritik kring offentlighetsprincipen, gällande vittnens rättsliga oförmåga att beviljas anonymitet. Hon menar att motståndet till en sådan förändring ligger inom de grundläggande principerna hos det svenska rättsväsendet, där ett anonymitetsskydd anses urholka rättssäkerheten. Denna grundläggande inställning framgår tydligt i en promemoria från Åklagarmyndigheten, gällande den misstänktes rätt till insyn under brottsutredning²³.

1990 kom en rapport från Rikspolisstyrelsen *Vitnesskydd. Förutsättningar och möjligheter*²⁴, där det framkom ett förslag om anonymitetsskydd för vittnen. I den statliga personsäkerhetsutredningen 2004²⁵ framkom inget stöd för en förändring gällande vittnens rädsla för represalier, på grund av rättssäkerhetskäl. Vad utredningen förordade var andra typer av skydd, som boendeskydd, diverse myndighetsstöd och ekonomiska kompensationer. 2006 kom en ny lagförändring i polislagen²⁶ gällande polisens rätt att bedriva särskilt personsäkerhetsarbete beträffande vittnen och andra hotade personer. Någon allmän lagändring har jag hittills inte kunnat finna gällande en generell anonymitetsrätt för vittnen i brottmål.

I en rapport från Brottsförebyggande rådet (BRÅ), *Otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen*, framkommer att vittnen i högre grad än brottsoffer får klara sig själva, utan hjälp från myndigheter och ideella organisationer. Ett skäl till detta är att det saknas kanaler för att fånga upp vittnen. Det som är mest troligt är att effekterna av påverkansförsök som görs före brottsofferanmälan är större på rättsprocessen, än effekterna på vad som sker efteråt. Påverkan på brottsoffer och vittnen ger konsekvenser för både brottsoffer och vittnen, liksom hela rättssystemet. Rapporten drar dock slutsatsen att rättssystemet inte är hotat på grund av otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen. Anledningen till denna slutsats är dels utifrån att otillåten påverkan är förhållandevis sällsynt i förhållande till hela brottsligheten, dels utifrån att

¹⁹ Berglund (2007) ss 7, 15, 18-19

²⁰ Riksdagen: Svensk Författningssamling; Rättegångsbalken, KAP 36 § 15

²¹ Riksdagen: Svensk Författningssamling; Rättegångsbalken, KAP 36 § 10

²² Riksdagen: Svensk Författningssamling; Rättegångsbalken, KAP 36 § 18

²³ Åklagarmyndigheten. RättsPM 2998;4, s 19

²⁴ Rikspolisstyrelsen (1990:4)

²⁵ Riksdagen, utredningar SOU 2004:1 ss 203, 210

²⁶ Riksdagen: Svensk Författningssamling: Polislag 1984:387, 2a§ (Lag 2006:515)

otillåten påverkan sker främst vid ungdomsbrott, relationsbrott och vid organiserad brottslighet²⁷.

I juni 2006 fick Brottsoffermyndigheten och Domstolsverket i uppdrag av regeringen att gemensamt verka för att vittnesstödsverksamhet ska bedrivas vid samtliga tingsrätter och hovrätter i landet. Brottsoffermyndigheten har det övergripande ansvaret för verksamheten. Det innebär att rekrytering, utbildning och kvalitetssäkring ligger på denna myndighet.

Samarbete sker med Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ) och andra ideella organisationer som bedriver vittnesstödsverksamhet. Domstolsverket ansvarar för vittnesstödsverksamheternas praktiska förutsättningar att genomföra sitt uppdrag²⁸.

De studier och rapporter som jag här har refererat till, påvisar polisens arbete med att skapa attitydförändringar främst hos ungdomar, liksom rättssäkerhetsens principer och behov av en fungerande och trygg rättsprocess sett ut vittnenas roll och position. Denna forskning anser jag har en klar koppling till min egen problemformulering och bidrar med uppslag till intervjufrågor inom min egen studie. Utifrån dessa, kopplat till min egen teoretiska redovisning, så har jag kunnat identifiera tre teman att bygga mitt eget datainsamlingsmaterial på. Dessa teman är vittnen, organisering kring vittneshantering samt samarbete mellan myndigheter och ideella organisationer utifrån hanteringen av vittnesfrågor.

6 METOD

Under denna punkt redovisas studiens metodval, upplägg, urvalsprocess, operationalisering, etiska ställningstaganden, validitet och reliabilitet samt forskarrollen. Vidare redovisas metoden i den empiriska datainsamling, intervjuernas genomförande, samt transkribering och databearbetning.

6.1 Metodval, avgränsning och urval

För att svara på uppsatsens frågeställningar bygger metoden på *kvalitativa strukturerade intervjuer*²⁹ som riktar sig till delar inom rättsväsendet. Samtliga respondenter är medaktörer inom samhällsfenomenet och kan bidra till att belysa rättsväsendets, vittnenas och andra samhällsaktörers roll inom problematiken. Genom att rättsväsendet är ett stort och omfattande system, avgränsas studien till de delar av rättsväsendet som representeras av de grupper som motsvaras av planerade respondenter. Dessa är utredande polis, domstolsväsendet, vittnesstöd och vittnesskydd i Halmstad.

²⁷ Brå. (2008) Rapport 2008:8, ss112, 119

²⁸ Brå (2006) Rapport JU2006/5404/KRIM, punkt 1

²⁹ Johannessen och Tufte (2010) ss 21, 97

Problematiken med att exkludera vittnena i studien är att vittnesgruppen belyses enbart utifrån ett institutionellt perspektiv. Respondenternas syn på vittnen kan präglas av de institutionella kulturer där de har sin yrkesutövning, liksom upplevda förväntningar som de kan känna i sina roller och positioner. Synen på vittnen kan även färgas utifrån en mer personliga natur, byggd på respondenternas egna erfarenheter, tankar och ställningstaganden.

Intervjuerna bygger på en *strategisk urvalsprocess*³⁰ i samarbete med rättsväsendet, där urvalet skett utifrån lämplighet baserat på professioner och intresse av deltagande. Respektive chefspersoner vid berörda instanser har gett sitt godkännande för deltagande och varit hjälpsamma med att förmedla kontakt till personer, som sedan utifrån eget intresse gett sitt medgivande till att delta. Det slutliga utfallet av intervjuade respondenter inom rättsväsendet fördelas inom domstolsväsendet av advokat, åklagare, domare, vittnesstödjare, och inom polisen av vittnesskydd samt utrednings- och förhørsledare.

Metodens fördelar bygger på att respondenterna ges ett utrymme att uttömmande delge sina synpunkter på ställda frågor. Intervjutillfället blir personligt och medför inget bortfall, vilket är riskerna med enkätmetoder. Begränsningar som jag ser med vald metod är att intervjuerna endast omfattar åtta personer inom sex olika yrkesroller. Fler respondenter hade varit att föredra för att få ett bredare dataunderlag. För att kunna få en fullt tillfredställande urvalsgrupp i att få fram ett mer statistiskt och generaliserbart dataunderlag, hade en enkätundersökning varit att föredra. Samtidigt framgår i studiens problemformulering att studien ska försöka belysa rättsväsendet perspektiv, vilket den valda metoden och urvalsgruppen kan bidra med. Den avgörande aspekten för vald metod bygger på begränsningar, dels utifrån min egen förutsättning utifrån ställda direktiv från Lunds universitet kring tidsplan och omfång, dels på svårigheter till åtkomst av respondenter.

6.2. Operationalisering av uppsatsens frågeställningar

För att kunna operationalisera de ställda frågeställningarna bygger intervjuguidens³¹ struktur på *teman* utifrån den teoretiska ansatsen³². *Temat vittnen* lyfter fram respondenternas upplevelser av organisatoriska och samhällsliga föreställningar och myter, tendenser till isomorfism, liksom behov av förändring och eventuella motstånd kring dessa. *Temat organisering av vittneshantering* lyfter fram den upplevda organisatoriska praxisen, interna krav och resurser som föreligger, liksom upplevda förändringsbehov och eventuella motstånd till dessa. *Temat samarbete mellan myndigheter och ideella organisationer* belyser upplevda

³⁰ *ibid*, s 84

³¹ Se Bilaga 2 Intervjuguide, s 37

³² Se Kap 7 Teoretisk referensram, s 14

svårigheter, möjligheter, svagheter och styrkor inom ett organisatoriskt samarbete, tendenser till isomorfism samt utvecklingsmöjligheter.

6.3. Etiska överväganden, validitet och reliabilitet

Frågorna kontrolleras och godkänns av kontaktperson vid polisen för att studien inte skada vittnesgruppen eller rättsväsendet på något sätt. Respondenterna skyddas i uppsatsen genom anonymitet³³. De har även rätten att ångra sig och avbryta sitt deltagande. Respondenterna erbjuds möjlighet till utskrift av intervjun och möjligheter att ta del av den färdiga uppsatsen.

Validiteten bygger på en begreppsvaliditet genom att söka finna överensstämmelser mellan det generella fenomenet och undersökningens operationalisering. Reliabiliteten bygger på att samma frågor ställs till samtliga respondenter utefter intervjuguiden. Frågorna är skapade utifrån en teoretisk ansats, liksom på sökt information på internet kring rättsväsendet, Brottsoffermyndighet, vittnesstöd samt lagstiftning. Undersökningen är även replikerbar³⁴.

6.4 Forskarrollen

Det är en viktig aspekt att redogöra för min egen roll som kan påverka studiens analys³⁵. Som forskare är jag själv en del av samtiden, vilket medför att jag som samhällsmedborgare påverkas av strömningar av attityder och värderingar. Detta ger även en form av empatisk känsla kring vittnens position utifrån tanken om jag själv skulle ställas inför faktum att kallas som vittne. Genom mina fleråriga erfarenheter inom kriminalvården kan jag även sätta mig in i en empatisk i dels myndighetsorganisationen perspektiv, liksom vittnenas perspektiv utifrån min inre kunskap om förövarens sätt att tänka och leva. För mig handlar det sedan om att förvalta denna empatiska känsla och samtidigt behandla studiens data på ett sådant objektiva sätt som möjligt. Genom att kategorisera data och koppla empiri till teori, är ambitionen att mina personliga färgningar i materialet ska vara så forskarens bärbara som möjligt.

6.5 Datainsamlingsmetod, intervjuernas genomförande och transkribering

Datainsamlingen sker genom enskilda intervjuer av aktörer, inom delar av rättsväsendet. Intervjuerna utgår från en intervjuguide, där samtliga respondenter får svara på samma frågor som spelas in digitalt och sedan transkriberas³⁶. Eftersom det inte finns några vittnen att intervjua, bygger empiri på de erfarenheter och den egna kunskap som studiens respondenter har att beskriva kring vittnenas roll och position. Respondenterna består av sammanlagt en grupp på åtta personer. Intervjuguiden är uppbyggd av sammanlagt 30 frågor och beräknas att

³³ *ibid*, s 64

³⁴ Johannessen och Tufte (2010) ss, 28-29, 48

³⁵ Denscombe (2010) s 101

³⁶ *ibid*, ss 260-263, Widerberg (2009) s 68

ta ca en timma att genomföra per respondent.³⁷ Respondenterna ges möjlighet att utifrån ett rikligt urval av intervjutillfällen, själva ge önskemål om tid och plats för dessa möten.

Samtliga respondenter har själva valt tid och plats för genomförandet av intervjuerna.

Genomförandet av intervjuerna skedde under tre dagar i april 2013. Sju intervjuer genomfördes på respondenternas arbetsplatser, och en genomfördes hemma hos respondenten.

Respondenterna har visat ett stort intresse för studiens frågeställningar och samtliga vill ta del av studiens resultat. Intervjuerna har pågått från ca 30 till 65 minuter. Skillnaderna i tid beror främst, som jag ser, på vilken roll respondenten har i rättskedjan i förhållanden till vittnena som grupp. Detta är ett problem som jag var fullt medveten om när jag skapade intervjufrågorna och valde en metod där samtliga respondenter får samma frågor. Samtidigt tänker jag att diskrepansen i svarsbenägenheten också är en form av data att beakta i analysen. Med det menar jag huruvida synen och erfarenhet kring vittnens roll och position kan betraktas av olika aktörer i rättsprocessen, där samtliga samtidigt på ett eller annat sätt ska hantera vittnen utifrån sin egen specifika profession.

Tabell 1. Presentation av respondenter

Yrkesroll	År i yrkesroll	År i organisation	Kön
Domare	30	39	M
Åklagare	15	20	K
Advokat	25	25	M
Vittnesstöd	8	10	K
Brottsutredare	15	32	M
Brottsutredare	6	12	K
Vittnesskydd	2	40	K
Vittnesskydd	1	6	K
Medeltal år	12,75	23	

Respondenterna består av fem kvinnor och tre män och representeras enligt Tabell 1, där kön, aktuellt yrkesroll, antal år inom yrkesrollen, liksom antal år inom organisationen framgår. Längst ner i tabellen visas medeltalet för respondenternas yrkesverksamma år, dels i sin nuvarande yrkesroll, och dels inom organisationen som helhet.

Transkriberingsarbetet har varit mödosamt och tidskrävande. Ett antal dagar har krävts till detta moment. Samtidigt har metoden av att ordagrant skriva av intervjuernas innehåll, medfört en god genomarbetning av data. Detta har i sin tur under processen bidragit till reflektioner och tankar till den kommande analysen. De utskrivna intervjuerna har jag sedan relativt okomplicerat kunna sammanställa utefter frågornas numrering, till ett slutgiltigt resultat. Under transkriberingen har jag även förmarkerat intressanta citat, som kan vara lämpliga att illustrera respondenternas röster i uppsatsens text.

³⁷ Se Bilaga 1 Intervjuguide, sid 36

6.6 Bearbetning och analys av data

Bearbetning och analys som rör rättsväsendets perspektiv kring fenomenet, kommer att kategoriseras och tematiseras utifrån relevanta begreppsområden. När det gäller bearbetning och analys av vittnenas position, är en metod att utifrån intervjuerna lyfta fram användbara begrepp för en vidare teoretisk diskussion enligt principen som omfattas inom sociologisk analys av meningsinnehåll³⁸. Analysfasen är en tolkande praxis som kräver att forskaren återkommande reflekterar kring frågor som utgår från vem, vad, hur och varför³⁹.

7. TEORETISK REFERENSRAM

Under denna punkt diskuteras valda teoretiska utgångspunkter.

7.1 Val av teori

Mitt val av att inkludera begreppet *moralpanik* till den teoretiska ansatsen framgår tydligt i det som sociolog Chas Critcher uttrycker, att den moderna formen av moralpanik är otänkbar i sin form utan medias medverkan. Generellt finns en accepterad kunskap i att organiserade nyhetsmedia är aktiva konstruktörer över vad som är sociala problem och vad som bör göras åt dem. Fråga är då hur exakt då detta går till? Nyhetsvärdet är speciellt relevant liksom vilka händelser som väljs ut som nyheter, och är kritiskt i utvecklandet av moralpanik där nyhetens originalformulering även ger den strukturella slutsatsen i nyhetsämnet⁴⁰.

Den teoretiska belysningen av *rättsväsendet* utgår från *nyinstitutionell teori*, som ofta används för att belysa organisationer som arbetar med socialt arbete. Likaså belyser teorin även samarbete mellan olika institutionella organisationer⁴¹. Polis- och domstolsväsendet omfattas av detta, då organisationerna har ett formellt myndighetsuppdrag, samtidigt som de ska förmedla en service till samhället och dess medborgare. Den teoretiska diskussionen kring vittnenas roll och position utgår från sociolog Erwin Goffmans begrepp inom det *dramaturgiska och stigmatiserande perspektivet*. En belysning ges även kring sociolog Ulrich Becks tankar kring begreppet *risksamhället*.

För att kunna närma sig förståelsen till ett samhällsfenomen utgår jag från den tyske filosofen och sociologen Georg Simmels definition av begreppet *samhälle*. Simmels beskrivning utgår från att samhället består av individer som både befinner inom och utanför samhället. Individer som dels uppfattar sig som helt sociala, och dels uppfattar sig som helt personliga. Ett dualistiskt tillstånd som Simmel kallar för *den sociala tillvaron*. Samhället bildar ett mångskiftande

³⁸ Johannessen och Tufte (2010) ss 109 ff

³⁹ Gubrium och Holstein (1997) s 211

⁴⁰ Critcher (2003), ss 131, 133

⁴¹ Ahrne och Hedström (2011) s 77 ff

kosmos där varje del måste vara beskaffad och utvecklas på ett bestämt sätt, för att helhetsstrukturen inte ska ändras⁴². Det som jag tänker utifrån Simmels resonemang är, att de strukturförändringar som inom samhället upplevs som hotfulla, kan genom individens dualistiska förhållningssätt då även upplevas som personliga *hot* och skapa känslor av *rädsla*. Det jag tänker är att samhällsfenomenet av att våga eller vilja vittna integrerar inom tre olika typer av samhällsnivåer. *Mikronivån* handlar om *individens roll* som vittne. *Mesonivån* handlar om *organisationernas roll* inom hanteringen av vittnen. *Makronivån* handlar om *risksamhällets roll* som kan skapa utrymme för känslor av *moralpanik* hos potentiella och reella vittnen.

7.2 Media och moralpanik

Sociolog Stanley Cohens begrepp folk devil är något som skapas ur moralpanik i tider av oro och kriser inom samhället. För att en moralpanik ska kunna existera menar han att fenomenet måste vara oproportionell i förhållandet till det aktuella hotet om fara. Media spelar en central roll i att bygga upp en oro och är ofta det media som antyder om problemets förekomst⁴³.

Framstående sociologiska forskare som Deborah Lupton, Ulrich Beck och Anthony Giddens beskriver att det moderna samhället idag uppvisare en extrem *riskmedvetenhet*. Genom samhällets konstanta skiftande förändringar inom politik, ekonomi och kultur, vilka är integrerade i en globaliserad värld, så kollapsar traditionella auktoriteter liksom källor för den personliga identiteten. Faktorer som är viktiga för känslan av stabilitet. Den osäkerhet som detta skapar i ett samhälle, och som allt mer bygger på att individen ensam utifrån sina egna resurser ska skapa sitt eget liv, producerar höga nivåer av *osäkerhet* och *ängslan*. Individens liv blir allt mer osäkert, även under förhållanden som anses vara under kontroll. Därmed skapas ett utrymme inom samhället, inriktat på att *förebygga risker*. Lupton menar att risker är ett återkommande motiv inom moralpanik, fast i en mer indirekt form⁴⁴.

Det som betraktas som risker omfattas av det som individen är rädd för ska hända⁴⁵. Sociologen Zygmunt Bauman menar att människan fruktar det man inte kan hantera. Förståelse uppkommer ur förmågan att hantera, och det vi inte kan hantera är okänt för oss, och *det okända är skrämmande*. Med det uttrycker Bauman att rädslan är ett annat namn som vi sätter på vår försvarslöshet⁴⁶. Goode och Ben-Yehuda menar att mediapanik, dvs uttryck för mediala rädslor, oro och fientlighet, i sig själv är en moralpanik, som skapas när media

⁴² Simmel (1995), ss 73, 76-77

⁴³ Macionis och Plummer (2008) S 723

⁴⁴ Critcher (2003), ss 165-166

⁴⁵ Bauman (2008), s 16

⁴⁶ *ibid*, s 110

förmedlar detta till sin publik. Detta är vad media gör i vissa fall, håller liv en offentlig rädsla, oro eller fientlighet kring en viss fråga⁴⁷. Mina reflektioner utifrån denna diskussion är att det kan ge förklaringar kring hur människor kan skapa föreställningar och myter kring rollen som vittne, utifrån en medial belysning.

7.3 Nyinstitutionell teori (NT)

NT tillhör en av organisationssociologins teoribildningar och fick sitt stora genombrott genom sociologerna John M Meyer och Brian F Rowans artikel *Institutionalized organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony*, publicerad 1977 i *American Journal of Sociology*⁴⁸. I Sverige fick teorin sitt sociologiska fäste först under slutet av 1980-talet och har sedan gradvis blivit en allt mer etablerad teori-inriktning⁴⁹. Sett utifrån en kontext inom de sociala forskningsdisciplinerna, försöker NT finna nya sätt att belysa klasiska frågeställningar om hur sociala val skapas, förmedlas och kanaliseras genom institutionell ordning och organisering⁵⁰. Inom organisationsanalys har NT en distinkt sociologisk koppling. Perspektiv betonar de sätt på vilka åtgärder struktureras och ordning möjliggörs genom gemensamma regelsystem. System som både begränsar aktörernas utrymme och förmåga att optimera vissa grupperns privilegium, vars intressen är säkerställda av rådande belöningar och sanktioner⁵¹. Teorins fokus ligger inom organisatoriska strukturer och processer som är gemensamma för hela branscher, och är gränsöverskridande både funktionellt och geografiskt⁵². Synen på institutioner utgår från att dessa är ett resultat av instrumentellt orienterade personers medvetna handlingar⁵³. Den formella strukturen i en organisation kan bli så starkt institutionaliserade att de får en funktion som *myter*. Branschnära organisationer utvecklar sina formella strukturer genom att bli lika varandra i formen, så kallad *isomorfism*. Detta sker genom att organisationerna strävar efter att förvekliga samma myter. Genom att vara isomorfa kommer organisationerna att vara framgångsrika och överleva⁵⁴.

En annan banbrytande artikel inom NT är *The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields*⁵⁵ skriven 1983 av sociologerna Walter W Powell och Paul J DiMaggio. I artikels diskuteras byråkratiseringens genomslagskraft, där den

⁴⁷ Goode och Ben-Yehuda, (2009), s 91

⁴⁸ Meyer och Rowan (1977) ss 340-363

⁴⁹ Ahrne och Hedström (2011) s 80; Grape, Blom och Johansson (2011) ss 26-26; Eriksson-Zetterqvist(2009) s64; Powell och DiMaggio (1991) s 2; Peters (2005) s 118

⁵⁰ Powell och DiMaggio (1991) s 2; Eriksson-Zetterqvist (2009) s 64

⁵¹ Powell och DiMaggio (1991) s 11

⁵² Johannessen och Tufte (2010) s 106; May (2010) s 64

⁵³ Eriksson-Zetterqvist(2009) s 8

⁵⁴ ibid, ss 66-67

⁵⁵ Powell och DiMaggio (1983) ss 147-160

institutionella homogeniseringen belyses genom begreppen *fält och form*. Struktureringen av organisationsfält beskriver hur omgivningen skapas av, och skapar, organisationer. Isomorfism ger en förståelse till hur organisationerna tenderar att allt mer likna varandra till formen. Fält kan endast existera i den utsträckning som de är institutionellt definierade och som sker i en strukturingsprocess. Fältbegreppet belyser hur organisationen är direkt påverkad av övriga aktörer i fältet. Ju mer ett fält är beroende av centrala resurser, desto mer kommer organisationerna att integrera med varandra. Organisationer svara snabbt på förändringar från staten, samtidigt som förändringar från mindre centrala organisationer sprids långsammare. Detta på grund av sin mindre legitima procedur. Om organisationer inte har en gemensam förståelse för en innovation kan det ge upphov till *mottstånd*.⁵⁶

Den instrumentella isomorfismen kan delas in i tre grupper. *Tvingande isomorfism* bygger på att starkare organisationer, som exempelvis staten, kräver att fältets svagare organisationer ska anpassa sig till formella och informella krav. Det kan även handla om att få ett fält att anta samma byråkratiska organisationsformer, eller att vissa administrativa metoder krävs för att få ett större finansiellt anslag. *Mimetisk isomorfism* handlar om vanemässiga handlingar och sådana som tas för givna som svar på osäkra situationer. Osäkerheten driver organisationerna att imitera varandra. *Normativ isomorfism* kommer från professioner och utbildningar som påverkar vad som är det rätta sättet att göra saker på. Organisationer söker gemensamt att definiera både metoder och förhållanden som ska gälla för arbetet, liksom att skapa en gemensam förståelse och yrkesmässig legitimitet. Socialisation räknas därför som en del i den normativa kraften. Organisationernas myter skapar genomtänkta, rationella och legitima berättelser om vad organisationerna gör, där alla aktörer inom institutionella omgivningar har ett krav på ekonomisk effektivitet och redovisning av resultat.⁵⁷

Sociolog Roine Johansson lyfter fram hur organisationers legitimitet bygger på en formell struktur som tas för given. Formella stukturer skapas för att uppnå kontroll och samordning av aktiviteter, där det förutsätts en strävan att arbetet blir så rationellt som möjligt. Politiska beslutsfattare, den allmänna opinionen, professioner osv. förutsätter att arbetet blir bäst utfört enligt en särskild procedur inom en speciell organisatorisk kultur. Arbetet ses därför som legitimt och relevant oberoende av arbetes effektivitet. Sådana institutionella regler kallas inom NT för *rationaliserade myter* och bidrar till den institutionella isomorfismen⁵⁸.

Organisationer måste anpassa sig till både tekniska och institutionella krav som uppstår i

⁵⁶ Eriksson-Zetterqvist (2009) ss 71-74, 77; Peters (2005) s 114; Powell (2007) ss 1-4

⁵⁷ Eriksson-Zetterqvist (2009) ss 78-83, 86; Johansson (2002) ss 44-45

⁵⁸ Johansson (2002) ss 30-31

deras omvärld. Förhållandet mellan organisationer och omgivning är därför inte enbart en teknisk fråga, utan bygger även på ett socialt och kulturell ömsesidigt beroende. Statliga och frivilligorganisationer har en del gemensamt rumsliga och resursmässiga egenskaper. Båda är geografiskt knutna på både ett nationellt och ett lokalt plan. Resursbasen är knuten till organisationens medlemmar. Statens politik är enklare att integrera via intresseorganisationer än via företag. Organisationer bidrar till att skapa en viss stadga och kontinuitet, och fungera som stabiliserade faktor där makt koncentreras i det sociala landskapet⁵⁹.

När jag reflekterar utifrån strukturella och instrumentella begrepp inom NT, kontra de delar av rättsväsendet som denna studie ska belysa, kan jag se faktorer som hänger samma och som förmodligen påverkar varandra. Genom hela processen inom rättskedjan passerar vittnen mellan olika instanser. Gemensamma frågeställningar och upplevd problematik kring vittnesgruppen, sett ur ett organisatoriskt perspektiv, bör rimligtvis kunna belysas genom bland annat isomorfismsbegreppen och rationaliserade myter.

7.4 Rättsväsendet ur ett dramaturgiskat och stigmatiserande perspektiv.

Sociolog Ervin Goffman beskriver hur det sociala livet utformas inom olika fysiska avgränsningar, likt en *teaterföreställning*. Individen, dvs aktören, presenterar sig själv och sina aktiviteter för andra medaktörer, dvs publiken. Detta ske genom att *styra och kontrollera de intryck* som publiken får om honom, utifrån vad han både kan och inte kan göra under föreställningen. I mötet med andra individer försöker aktörerna i allmänhet skaffa upplysningar eller tillämpa tidigare kunskaper om den nya individen som de kommer i kontakt med. Det finns ett praktiskt skäl för detta, då upplysningar om individen hjälper till att definiera situationer. Likaså hjälper det till att kartlägga vilka förväntningar som medaktörerna kan ha på individen, vilket medför att medaktörerna kan själv anpassa sitt beteende för att individen ska reagera på ett önskvärt sätt. Individen kommer att handla så att han avsiktligt eller oavsiktligt uttrycker sig på ett sätt, och medaktörerna i sin tur blir påverkad på ett eller annat sätt. Goffman menar att samhället är organiserat enligt *moraliska principer*, där två är speciellt framträdande. *Princip I* utgår från att varje individ som besitter vissa sociala egenskaper har en moralisk rätt att förvänta sig ett bemötande från andra, där individen värderas på ett tillbörligt sätt. *Princip II* bygger på att en individ som underförstått eller uttryckligen låter andra förstå att han har vissa sociala egenskaper också bör vara den han utger sig för att vara. Medaktörer har genom dessa principer informerats om ”*vad som är*” och vad de borde uppfatta som ”*det som är*”⁶⁰.

⁵⁹ Johansson (1997) ss 70.71, 181-182

⁶⁰ Goffman (2009a) ss 9, 11, 13, 21

För att förebygga, undvika och skydda sig från *misskrediterande* händelser tar individen fram strategier och taktiska metoder i form av *försvarsåtgärder*. Ett sätt kan vara att kontrollera sina expressiva uttryck, då oavsiktliga uttryck kan förmedla intryck som allmänheten upplever som oförenliga med dem som tidigare skapats, och uttrycket kan få en kollektiv symbolisk status. Det kan handla om ofrivilliga kroppsrörelser. Intryck av allt för lite eller allt för mycket intresse av interaktionen kan ge bilden av exempelvis osäkerhet, glömska, nervositet och skuldmedvetenhet. Likaså kan individens framställning präglas av en otillräcklig dramaturgisk regi, som kan skapa oreda eller ge upphov till pinsamma avbrott under interaktionen. Publiken ser det som naturligt att tycka att individens förmedlade intryck kan vara sant eller falskt, genuint eller oäkta liksom välgrundat eller hycklat. De *interaktionstvång* som påverkar individen och förvandlar aktivitet till ett framträdande, ger uttryck för hur han utför sin uppgift och på ett acceptabelt sätt förmedlar sina känslor. Publiken kommer att kräva att individen ska hålla sig till vissa tecken för att bygga upp en framställning. Där kommer den *image* som han skapar, oavsett hur noggrant den håller sig till fakta, utsättas för alla de splittringar som intryck alltid utsätts för. Därför gäller det för individen, oavsett ärlighet eller oärlighet, utesluta intryck som kan misskrediteras och vara på sin vakt att publiken inte lägger in oavsiktliga betydelser i dem⁶¹. När en individs *social identitet* skiljer sig från det normala mönstret, kan individen *stämplas* så att ett *stigma* uppstår. Sigma är en egenskap som är djupt misskrediterande. Den stigmatiserade vet inte vad andra egentligen tycker om honom och vet inte själv var han har de andra. Stigma innebär känslan av att vara ifrågasatt, att behöva ta sig själv i akt och i förväg söka bedöma de intryck han gör. Känslan av att individens vanliga och vardagliga tolkningsschema har blivit underminerat, där även små saker kan bedömas som tecken på märkliga eller anmärkningsvärda prestationer med hänsyn till omständigheterna⁶². Den reflektion som jag kopplar till Goffmans perspektiv är att söka finna förklaringar till hur vittnen kan uppleva rollen som vittne i domstol, där domstolsförfarandet går att betrakta genom metaforen av en teaterföreställning.

7.5 Riskasamhället och moderniteten

Risksituationer som uppstår i det moderniserade samhälle, kan skapa många tolkningsutrymmen utifrån orsaker och effekter. Sociolog Ulrich Beck menar att det är viktigt att sätta allting i rätt relation till varandra, där orsaker ligger i moderniseringen och skadeverkningar som en bieffekt. Det som kan styrkas måste försvaras mot ett systematiskt och varaktigt tvivel. Därför menar Beck att det är viktigt att de mängder av tolkningsmöjligheter som finns, sätter de

⁶¹ ibid, ss 21, 53, 57, 63-64

⁶² Goffman (2009b) ss 11-12, 23

enskilda förutsättningarna i relation till varandra, för att eliminera förekomsten av tolkningsgrundade feltolkningar. Då skapas mer långsiktiga och systematiskt kopplade problem, där uppfattningar flyttas från ett lokalt till ett politiskt plan, som fordrar politiska lösningar. Socialt erkända ”orsaker” skapar ett massivt krav på förändring, liksom på det handlingssystem i vilket orsaken uppstår. Risker är något man från början undviker. Dessa kan rättfärdigas genom att man säger sig varken ha sett eller önskat dem. Det vill säga, risker av icke-existens är underförstådd till motsatsen är bevisad. Moderniseringens risker följer en egen logik, som verkar bland mycket specialiserade moderniseringsaktörer inom näringsliv, rättsväsende och politik. Detta är ett ömsesidigt systemberoende, i ett system som motsvaras av frånvaron av isolerbara, enskilda orsaker och ansvariga⁶³. Industrialismens övergång till moderniteten leder till ett tekniskt och socialt risksamhälle, där problemlösningalternativ grundas i risksamhällets egenart. Något som Beck tror kommer att ersätta industrisamhällets expertkunskaper och kunskapsföreställningar⁶⁴. Mina reflektioner kring risksamhället är att söka fina om samtidens krav på anpassning och förändring är märkbar eller påverkar rättsväsendets olika roller.

8 RESULTAT

Under denna punkt presenteras sammanställningen av respondenternas perspektiv utifrån ställda intervjufrågor⁶⁵. Tre teman är identifierade, där bärande begrepp är kursiverade.

8.1 Tema 1: Vittnens påverkan och behov i sin roll och position

Den bilden som framträder i intervjuerna kring vittnens *rädsla för att vittna*, handlar främst om rädslan för att bli trakasserad efter avlagt vittnesmål. Genom att medverka som vittne får den misstänkte reda på vem vittnet är både till namn och utseende. En praxis som medför en känsla av hot för repressalier mot den egna personen och mot dennes familj. Den andra mer framträdande aspekten handlar om känslor av olust, oro och ovilja utifrån en *kunskapsbrist* hos vittnen kring rättegångsförhandlingens praktiska genomförande och rättsprocessen som helhet. De flesta människor vittnar kanske bara en eller två gånger i sitt liv, och domstolen är en främmande och ovan miljö. En tredje aspekt som påverkar vittnens motivation till att vittna kan kopplas till *sociala band*. Dessa kan dels kan bygga på *starka* band både till misstänkta och till målsägande. Banden kan även vara *svaga* till inblandade parter, vilket kan stäkra känsla i *att söka förhålla sig neutral* genom att inte se och höra. Eller så vill man inte störa sig med andra och bli illa omtyckt. Graden av rädsla kan variera, samtidigt som det finns en trend där man ser att rädslan för att vittna ökar. Respondenterna delar uppfattningen av att *rädslan*

⁶³ Beck (2005) ss 45-46, 49

⁶⁴ Brante, Andersen och Korsnes (2007) s 265

⁶⁵ Se Bilaga 2 Intervjuguide, sid 37

är till stor del obefogad och handlar mycket om okunskap. Advokaten beskriver känslorna kring rädslan för repressalier.

”Man känner varandra sen tidigare. Man vill inte bli inblandad. Det är inte alls ovanligt. Sen kan det vara att man är rädd för att vittna. Man tror att man riskerar att få repressalier på nått sätt och det är inte helt ovanligt. Man tror att man på något sätt ska sökas upp av inblandade personer i rättegångarna. Att de utgör någon slags risk. Där kan man skilja på två olika grupper. Dels handlar det om vittnen som är helt utomstående så att säga. Normala människor som inte tillhör några grupperingar eller så. Då har de ibland en föreställningsvärld om, att vittnar man så kan man råka illa ut. Det menar jag är en felaktig uppfattning. Sen finns det sådana vittnen som på något sätt har kopplingar till de som är inblandade i målet och känner till hur de kan bete sig. Så de tror att om de vittnar, så kan de råka illa ut eftersom man då ska berätta. Inom vissa grupperingar så ska man inte säga någonting. Man ska inte säga någonting till polisen. Man ska inte avslöja någonting.”

En brottsutredare vid polisen ger en bild av okunskapen inom rättsprocessen.

”Vittnen har svårt att se själva rättsprocessen, som den slarvigt uttryckt ’teaterprocess’, där var och en har sin roll i ett skådespel, där det är styrt med lagar och förordningar. De ser inte att saken ska belysas från den tilltalades sida och från målsägandes sida.”

Trots den oro som finns, så kommer de allra flesta till domstolen för att vittna. Genom att möta upp otrygghet och rädsla, genom *information och motiverande samtal*, så förmår rättsväsenets aktörer att tränga igenom vittnens *trosuppfattningar och föreställningar*.

Brottsofferjourens vittnesstöd ger en beskrivning utifrån deras bemötande.

”De kan komma till tingsrätten och säga att de inte vill vittna. Men de har ju fått det här brevet som säger att de är tvungna. Om de inte gör det så är det ett vittnesföreläggande. Det finns några fall som kommer till tingsrätten och säger att ’Jag går inte in. Jag vittnar inte’, men med lite sund diskussion och lite förberedande, så brukar det lösa sig.”

Att vittna är inte roligt, vilket respondenterna har en förståelse för. Det är en känsla som flera av respondenternas själv har upplevt när de genom sina professioner fått gå in som vittnen under pågående förhandlingar. För allmänheten kan deltagandet som vittne upplevas som en *traumatisk händelse* i en människas liv. Domstolens strikta miljö kan innebära upplevda krav av att inte avvika från den förväntade etiska och kulturella normen som råder där. Därtill sker vittnesförhöret under ed, där mened är ett lagbrott. En handläggare i vittnesskyddet säger:

”Det är en sådan traumatisk upplevelse att sitta där. När man går ut därifrån är det nog många som undrar om de överhuvudtaget har sett någonting. Man har glömt allting. För det gäller ju för oss poliser också. Jag har också suttit i domstol och vittnat. Jag kan uppleva min egen känsla. Att när jag kommer ut därifrån undrar jag om jag överhuvudtaget var på plats. Då förstå jag hur den vanliga allmänheten känner sig som går dit och får de här frågorna. Att man är helt tom i huvudet. Man tror inte att man har sett någonting. Har man varit med om det och kan vidarebefordra det till någon annan som ska vittna, så kan de säga att ’Det där är det hemska som jag någonsin har varit med om’ Så för man över det till den som ska gå dit och vittna och som aldrig har varit i en domstol innan.”

Det framkommer synpunkter på *domstolens lokalmässiga utformande*, som upplevs som förlegad. Att det saknas anpassade lokaler för barn och ungdomar, som kan bidra till en lugn och trygg miljö. Att humanisera det formella och stela och följa barnkonventionens riktlinjer och direktiv. Detta är synpunkter som respondenterna upplever finns i samtal och diskussioner inom olika delar av professionerna.

Respondenterna lyfter fram två krafter inom samhället som de menar påverkar människors vittnesbenägenhet. Dels är det *media och sociala medier* och dels är det *skapade föreställningar som finns i samhället*. Föreställningar och påverkan som vittnena sedan tolkar och förstorar upp till en sanning fylld av hot och risker. En inställning som skapar känslor av rädsla och otrygghet. *I verkligheten är det ovanligt att människor vägra vittna*. Många oroliga vittnen kontaktar själva myndigheters för stöd och råd. Genom adekvat information och ett professionellt bemötande, är erfarenheten att rädslan oftast övergår mer till ett obehag, inför den kommande vittnessituationen.

Medias påverkan på vittnen anses av respondenterna som stor. *Deras kritik mot media* som informationskälla bygger å ena sidan på mediala beskrivningar om vittnen som ger en delvis överdriven bild av hot och risker, och å som andra sidan utesluter beskrivningar om de goda exemplen i ett rättssystem som är tryggt. Respondenterna efterfrågar en mer nyanserad bild. Media anses hålla en överdriven bild vid liv, genom sina återkommande belysningar.

Människor kopplar ofta sin rädsla till vad de läser om i tidningar. Respondenterna uttrycker att den vanlige "Svensson" *inte ser skillnaden* mellan den grovt organiserade brottsligheten och de så kallade "vardagsbrotten" i medias rapportering. Människor pratar med varandra om det man läser och ser, och som sedan bidrar till att föreställningar bli sanna. Samtidigt är det sällan som reella hot förekommer, och då mest inom den grova kriminaliteten. När reella hot uppstå finns en väl *fungerande praxis* av stöd, hjälp och diverse skydds- och säkerhetsåtgärder, både inom polisen och inom domstolen.

Andra trender i samhället som respondenterna anser påverka vittnesbenägenheten är det allt mer *hårdnade samhällsklimatet*, med en ökande gängbrottslighet. Likaså framkommer synpunkter om att samhället är byggt utifrån en mer *individualistisk utgångspunkt*, där den kollektiva känslan har hamnat i bakgrunden. Det handlar om att sköta sig själv. Lämnar man uppgifter till polisen i ett förhör kan personen tvingas att lämna dessa igen som vittne i domstol. Detta är något som respondenterna menar kan bidra till att man väljer att inte se, och som de tror är ett ganska vanligt förekommande fenomen. För att möta upp denna rädsla kan

vittnen slippa konfronteras fysiskt med den misstänkte i rättssalen, genom bruket av medhörning. Det är en metod som ökar och upplevs som är relativt vanligt förekommande idag. När det gäller *omhändertagande, bemötande* och *informationsbehov* kring vittnen framkommer en delad syn hos respondenterna, där de anser att vittnen får ett gott bemötande och blir väl omhändertagna inom rättsprocessen. Hanteringen är både korrekt och mänsklig. Intentionen är att göra vittnenas upplevelse så behaglig, lugn och trygg som möjligt. Det påpekas att det behövs en större medvetenhet, där aktörerna bör ha en inneboende förståelse för vittnenas situation. Utsattheten är något som lyfts fram i fokus. Uttalanden som att *vittnen är det viktigaste vi har, allmänheten är den största detektiven, liksom vittnen har vi alltid värnat och varit rädda om*, är återkommande i intervjuerna. Den kallelse som skickas till vittnen för inställande till rättegång har periodvis kritiserats för sin utformning. I kallelsen framgår ett hot om vite eller hämtning av polis om man inte inställer sig, vilket ibland har uppfattas som hotfullt och kränkande av vittnen. Samtidigt måste konsekvenserna framgå om vittnen väljer att inte inställa sig. Rädslan och bemötandet är två faktorer som respondenterna lyfter fram, och som den menar kan påverka villigheten för vittnet i att berätta vad denne har sett och hört.

Vittnen har många frågor om allt! Därför anser respondenterna att information bör ske initialt och kan ske på många olika sätt. Allmänt pratas det inte så mycket om vittnen som en specifik grupp. Främst är det brottsoffer och målsägande, och att vittnen kanske behöver inkluderas i den gruppen. Det framkommer även synpunkter på ett behov av en bredare samhällsinformation. Kampanjer via media sitter inte kvar så länge. Personliga möter sitter alltid kvar och sådan typ av information anses bör ske kontinuerligt. Ett förslag är att börja med personlig information i mindre grupper i skolan. Att förse ungdomarnas mobiler med s.k ”appar”, där de sedan kan hålla sig ajour. Då blir genomförandet och användbarheten av informationen både enkel och lätt tillgänglig, samt förståelsen bakom appens konstruktion och funktion tydlig.

Det finns olika typer av vittnen. Dels de som gärna kommer och vittnar och dels de som känner ett motstånd inför detta i olika grad. *Vittnenas beteenden* kopplar respondenterna till olika psykologiska mekanismer som de upplever kan framträda i vittnessituationen. Känslor som respondenterna ser finns hos rädda och otrygga vittnen är att de är nervösa, svaga, hämmande och känner sig utsatta. De tappar minnet, vågar inte tala sanning och börjar svaja. Konsekvenserna av detta kan vara att fokus hamna på fel saker, de vågar inte tala fritt, liksom utelämnar eller förvanskar uppgifter. Vittnet blir då ifrågasatt och ger inget bra vittnesmål. Detta kan i sin tur leda till att brottmålet inte blir fullt utrett. Samtidigt finns även vittnen som

beter sig både lugna och trygga. Ett tryggt vittne säger bara vad man har sett eller hört, och vågar säga vad man inte sett eller hört. Det är inte lika självklart för ett otrött vittne.

Domaren ger en beskrivning.

”Om man nu känner rädsla, så kanske man berättar det som man tror skulle vara lugnast för en själv. Så det kan ju påverka benägenheten att berätta och vad man berättar. Det tror jag, om man inte är trygg i förhörssituationen.”

Respondenternas beskrivning av hanteringen av vittnen, är att det skapar olika perspektiv på *aktörernas roller inom rättsprocessen*. Domstolsens roll är vara opartisk mot alla parter.

Vittnesstödetts roll är ta hand om vittnen som kommer till domstolen. En roll som upplevs ha fått en mer framskjutande och starkare position. Försvarets roll är att ifrågasätta vittnets utsaga. Polis och åklagares roll är att finna vittnen för bevisföring, där vittnets roll kan variera beroende på viktigheten i bevisföringen. Samtidigt innebär vittnenas roll en uppoffring i att komma och vittna. Ju lägre åldrar det är på vittnena desto svårare är det framhäver respondenterna. Vittneskyddets har därför en viktig roll för att värna om vittnens trygghet genom stöd, råd, hjälp och skydd. Detta är ett arbete som tas på stort allvar inom polisen.

När det gäller *trender inom samhället* ger åklagaren följande beskrivning, där de åtalade uppvisar en respektlöshet mot rättssystemet liksom förekomsten av ett allmänt bristande civilkurage inom samhället.

”[...] Och de tilltaldes syn på domstolar. För dem är det ingen domstol längre, utan det är bara en slags allmän samlingsplats, även om man är åtalad för brott. Det skapar en respektlöshet. Jag minns när jag började en gång i tiden, att man då inte upplevde den här respektlösheten. Vissa grupper har ingen respekt för polisen. De har ingen respekt för domstolen. De har ingen respekt emot staten. Om man säger så. [...]. I samhället finns kanske för lite civilkurage. Så länge det inte drabbar en själv, då är det precis som om folk vill inte se eller höra. Att inte bry sig. Det tycker jag är konstigt på något vis.”

Respondenternas tankar kring *förändringsbehov* visar på en önskad skärpning vid övergrepp i rättssak, genom hårdare domar. Vittneskyddet behöver bli större anser en respondent. Detta är dock en ekonomisk fråga. Synpunkter finns på att media i sin belysning behöver lyfta fram vardagshjältarna, som ställer upp för rättsväsendet som goda samhällsmedborgare. Domstolarnas lokaler bör kunna erbjuda bättre möjligheter till att kunna separera åtalade från målsäganden och vittnen. Det finns hos vittnen behov av anonymitet gällande sina egna personuppgifter. Dessa bör kunna lämnas inför domstol utan den åtalades insyn. Vidare bör bemötandefrågor ligga i fokus liksom tankar på att Brottsofferjourens vittnesstöd bör övergå i en myndighetsanställning, där exempelvis Brottsoffermyndigheten kan verka som arbetsgivare. Detta skulle säkerställa vittnesstödetts roll och garantera en ständig närvaro i domstolen. Det anses också viktigt att arbeta för en samsyn genom rättsprocessen kring vittnenas behov av stöd och hjälp. De motstånd som kan finnas i förändringar handlar mest om inar-

betade traditioner, seder och bruk inom regelverk och rutiner. Därför anses det bland annat behövas lagändringar för exempelvis anonymitetsfrågan, där det främsta motståndet handlar om att domstolarnas förhandlingar ska vara öppna samt rättssäkra.

8.2 Tema 2: Praxis inom rättskedjans vittneshanering

De flesta respondenter har en klar bild över informationsvägarna till vittnen. Vad som är viktigt är hur informationen presenteras i exempelvis informationsblad och kallelsen till rättegången. *Vittnesstödet* betydelse anses bland respondenterna vara mycket stor. Organisationen fungerar bra, skapar trygghet hos vittnena och minskar känslan av att inte vara ensam. Det upplevs även som att förekomsten av vittnesstöd har medfört en markant positiv skillnad gentemot tidigare. Samarbetet mellan polis och åklagare kontra vittnesskyddet, hjälper otrugga vittnen i rättegångsprocessen. Vid vissa polisdistrikt i Sverige finns även vittnesstöd vid polisförhör. Detta finns inte i Halland. Inom organisationerna är det främst vittnesstödet, vittnesskyddet och domstolens lagman som är utsedda *kontaktpersoner* gällande vittnesstödet. En majoritet av respondenterna har svårt att säga hur vittnesstödet kan *utvecklas* vidare. De fungerar bra i rollen som stöd och informationsgivare. Vittnesstöd anses även skulle behövas vid tvistemål. Nu gör vittnesstödet detta ändå om de är på plats i tingsrätten, men de får ingen information om dessa mål. Utvecklingsbehov handlar kanske mest om en resursfråga.

Juridiska förändringsbehov lyfts fram av en handläggare i vittnesskyddet som säger:

”När man blir utsatt för ett brott, så har polisen väldigt mycket skyldigheter gentemot brottsoffret. Att stödja, informera och så. Var vittnet kommer in i det här, det vet jag inte. Jag tror inte man ger information i den utsträckning de kanske skulle behöva. Det är kanske något man skulle fundera på. Att även inkludera vittnen i den informationskyldigheten som polisen har gentemot de som är inblandade. Men det är ju inte riktigt så idag, för oftast har man ekonomiska möjligheter som brottsoffer. Det har man inte som vittne. Man kan inte få ersättning för skada eller sveda och värk eller psykiskt lidande som brottsoffer kan. Det finns ju inte lagstadgat. Man gör det ju gentemot brottsoffer. I sådana fall måste man ändra lagstiftningen. Att man måste informera vittnen. Alltså, våra skyldigheter gentemot vittnen.”

Vittnesstödet funktion är att finnas i tingsrätten och ta emot vittnen i sin roll som medmänniskor. Dess roll och ansvarsfördelning upplevs att fungerar bra. Förtroendet skapas genom tydliga avgränsningar mellan vittnesstödet och tingsrätten. Vittnesskyddet upplever att samarbetet är gott med vittnesstödet. Organisatoriska *brister* som uttrycks, är att vittnesstöd för telefonvittnen kan förbättras.

De *svårigheter* som lyfts fram inom *legitimiteten* via lagstiftning och föreskrifter samt verkställandet av rutiner, handlar om människors rädsla och ovilja att vittna. Att rättsprocessen är väldigt *formbunden* genom lagstiftningen. Att många upplevs vilja vittna *anonymt* men får inte, och att som vittne inte få något tillbaka för sin insats. En annan svårighet är att förundersökningssekretess hindrar informations spridning. Att inte behöva vittna mot sin

familj kan vara både en svårighet och en möjlighet. Andra *möjligheter* handlar om vittnesplikten och att den sätter en viss press på vittnen att komma. Vidare att hjälp, stöd och skydd finns att få till den som behöver detta. Även möjligheter att höra vittnen på telefon eller via video är en praktisk och verklighetsnära regelring. En *svaghet* som vittnesskyddet ser är:

”Ibland kan ett vittne nästa komma i klass med en målsägande, genom att man själv har varit utsatt för ett brott genom att bevittna. Nu tänker jag mest att det kanske är barn som försvinner i hanteringen. Så det finns väl svagheter i att fånga upp barnen som bevittnat våld. De är ju inte målsäganden, men de är ju vittnen. De glöms bort. Det är en svaghet.”

Rätten att få vittna anonymt anses av några vara en svaghet, liksom att människor behöver uppleva rädsla och obehag. Den upplevda otidsenliga regleringen skrevs när människor hade en annan respekt än som finns idag. De *styrkor* som legitimiteten innebär är *vittnesplikten* liksom *formbundenheten* som beskriver vad ett vittne har att vänta sig i rollen som vittne.

Det flesta av respondenterna har ingen specifik *utbildning* när det gäller vittneshantering i sin grundutbildning. Det handlar mer om förhörstekniker och bemötandefrågor mer generellt.

Inom ramen för sina professioner förekommer ibland olika kurser där ämnet tas upp.

Vittnesstödet är den grupp som har en specifik utbildning genom Brottsoffermyndigheten och erhåller en licens för detta. Hantering av vittnen bygger mycket på erfarenhetsmässiga kunskaper och etiska regler. Att bemötandet bygger på respekt och medmänsklighet. De resurser som finns inom vittneshantering upplevs som obefintliga, gentemot resurser som satsas gällande gärningsmän och brottsoffer. Ersättningen till vittnen är allt för låg, 700 kr/dag skattefritt. De flesta förvärsarbetade vittnen gör en ekonomisk förlust genom att vittna.

Brottsofferjouren får 15 000 kr/år i bidrag från Brottsoffermyndigheten. Vittnesstödjare får 50kr/dag i matsättning. De flesta väljer att inte ta ut denna ersättning, utan det är andra faktorer än ersättning som överväger i av att ta uppdraget. Det satsas pengar på ungdomsutredningar, samtidigt som det är svårt att få fram vittnen då ungdomar ofta är rädda.

Föräldrar upplevs ofta hindra sina barn att vittna på grund av rädslan för mobbing, vilket är en reell risk när det gäller barn och ungdomar.

Det behövs mer *informationsspridning* och *goda informationsvägar*. Något som alltid kan förbättras. Respondenterna påpekar att det är viktigt att man tar människors rädsla på allvar och att man skapar system som skyddar vittnen, vilket man gör idag. *Processen* från polisutredning till domsstolsförhandling borde *snabbas upp*, då långa väntetider är ansträngande för vittnen. För att klara detta behövs förmodligen fler åklagare. En synpunkt som framkom är behovet av *modernisering* av gammalmodiga och otidsenliga system. *Motstånd för förändring* kan finnas inom fördelningen av ekonomiska resurser. Olika parter har olika åsikter. Att

fånga upp vittnen tidigt i processen kan medföra motstånd, då förundersökningssekretess föreligger liksom svårigheter kring översynen av vem som fått eller ska ha information. När det gäller anonymitetsfrågan finns motstånd kring frågor om offentlighet och partsinsyn.

8.3 Tema 3: Samarbetesperspektiv mellan rättskedjans instanser i vittnesfrågan

De *svårigheter* som lyfts fram inom *samarbetet* gäller främst vittnesstödet, som anser att polisen har avsatt för lite tid till brottsofferssamarbetet. En respondent ser svårigheter i att fånga upp rädda vittnen i de mer vardagliga brottsmålen. *Möjligheter* handlar om att rollerna är olika och det är viktigt att de finns, samtidigt som interna och externa samarbeten är viktiga att få till. En möjlighet är att vittnesstödet blir en myndighet och på så sätt blir mer officiell, liksom att ansvaret om vittnen övergår från polis till åklagare när ärendet lämnas över. Idag har polisen alla resurserna. *Svagheter* beskrivs genom att vittnen kanske glöms bort i hanteringen. Prioriteringsordningen bygger på viktigheten, där gärningsmannen kommer först, sedan brottsoffret och sist vittnet. En svaghet som upplevs är att ett allt för nära samarbete kan misstolkas av det allmänna. *Styrkorna* finns inom rollernas olika expertis, som medför att fokus läggs på rätt saker. Plattformar för informationsutbyte och en ökad förståelse för varandras yrkesgrupper kommer med ett bra samarbete. Det finns en överensstämmelse bland respondenterna att det är viktigt att *rättskedjans roller och instanser* är särskilda och uppfattas som så. Samtidigt finns ett gemensamt intresse och en *samsyn* kring vittnen som grupp, där dessa anses som mycket viktiga för att kunna lösa brott. Det finns även en samsyn inom rollerna av vittnesstöd, vittnesskydd och säkerhet, kring vittnens behov av hjälp, stöd och skydd. Att samarbeta handlar om att vittnen får stöd och information på rätt plats och där de får den bästa hjälpen. Det kan även handla om att lotsa vittnet till psykolog eller andra adekvata instanser. Att det finns en *röd tråd* i samarbetet är viktigt. Samarbetet upplevs även ha förbättrats genom åren.

9 DISKUSSION OCH ANALYS

Analysen utgår från resultatredovisningen här ovan, och som i min diskussion kopplas samman med den teoretiska ansats som uppsatsen bygger på. Relevansen av begreppen finns i respondenternas framställning och bygger på en gemensamt mångårig erfarenhet i sina nuvarande roller och inom organisationerna som helhet⁶⁶. Det som är viktigt att åter igen poängtera är att analysen bygger på ett perspektiv bland flera inom det berörda samhällsfenomenet. Det resultat som analysen bygger på färgas av institutionella intressen, liksom

⁶⁶ Se Tabell 1, sid 13

personliga ställningstaganden hos respondenterna. Det medför att resultatet inte kan betraktas som den fulla sanningen om vittnens upplevelser av att våga eller vilja vittna.

Utifrån ett *mikroperspektiv*, där vittnet står i centrum, är rädslan för att vittna ett återkommande tema. En rädsla som oftast är helt obefogad och som i realiteten hanteras väl inom rättsväsendets aktörer genom information, stöd, hjälp och skydd. Problematiken handlar kanske därför inte om de som faktiskt vittnar, utom om de vittnen som inte ger sig till känna. Den största delen av rädsla och otrygghet handlar om okunskap, där media genom sin vinklade rapportering till stor del bidrar till allmänhetens föreställningar och myter. Det handlar i det Bauman menar, att det är det okända som är skrämmande och som skapar känslor av rädsla. Det finns som jag ser en moralpanik i samhället kring risker som vittnen utsätts för. Något som Goode och Ben-Yehuda beskriver kommer från medias metod i att håll liv i föreställningar och myter. Kunskapsbristen gäller även domstolsväsendets formalitet i sin utövning och som kan skapa en otrygghet. Det flesta vittnen har aldrig varit i en domstol tidigare. Vittnena anses som väldigt viktiga, men har i realiteten en underordnad roll. Metaforen av domstolen som en teaterföreställning tycker jag ger en bra beskrivning om hur vittnets upplevelse kan vara. Innan vittnet gör sin entré så finns i domstolen en uppsättning aktörer, som alla har sina inövade roller och kan sitt manus. Så kommer vittnet in och har plötsligt huvudrollen, men har inte läst manus och vet inte sina repliker. Vittnet vet kanske knappt vad föreställning handlar om. Då får man scenskräck. Först ska vittneseden sägas, där vittnet krävs att tala sanning. Sedan börjar skådespelet. Vittnesplikten skapar ett interaktionstvång som lagstiftningen tvingat fram. De bemötandepprinciper som Goffman beskriver handlar om hur vittnet känner sig bemött och hur andra anser vad vittnet utgersig att vara. Vittnets image bygger därför på som jag ser i denna ej inövade roll, hur denne kan styra sina intryck på andra. Ett osäkert vittne blir ifrågasatt, vilket då sätter igång försvarsmekanismer i att försöka kontrollera sina utåtriktade intryck. Om den sociala identiteten misskrediteras, stämplas vittnet som dåligt och icke trovärdigt. Vittnet kan sedan efter rättegången känna sig stigmatiserad. Tankar kring den egna personen kanske lyder att *”Jag kan inte berätta trovärdigt. Jag vågar aldrig mer berätta vad jag sett, för ingen kommer att tro mig. Detta vill jag aldrig mer vara med om.”* Jag tänker att rättsväsendet ser vittnet mer som en utsaga, och vittnet ser sina upplevelser och känslor som en del av sin jag-bild, sin person. Två inte så fullt så komplativa perspektiv.

I ett organisatorisk mesoperspektiv framkommer att rättsväsendet delar organisatoriska strukturer och processer som regleras och legitimeras via lagstiftningen. De rationaliserade

myter som framkommer är dels vikten av att särskilja de olika aktörernas roller, dels synen på vittnens viktighet för fällande domar. Likaså delas bilden av att rättsväsendets opartiskhet är grunden i rättssystemet. Inom fältet delas beroendet till staten och politiska beslut, liksom vittnesgruppen som slussas och hanteras bland rättsprocessens samtliga aktörer. Den tvingande isomorfismen som staten representerar, strukturerar formen och handlingsutrymmet inom organisationerna. Den mimetiska isomorfismen framträder i den delade synen på bemötandefrågorna i vittneshantering, och domstolens praxis som bygger på gamla traditioner och språkbruk. Normativa isomorfism finns i fokus på informationsgivning, att visa medmänsklighet mot vittnen och lotsa dem till rätt hjälpinstans. Som Johansson belyser, bygger rättsväsendet på en legitimitet i en formell struktur som tas för given. Däri ligger som jag ser, det motstånd mot de förändringsbehov som respondenterna uttrycker. De rationaliserade myter som är märkbara, tänker jag främst finns i föreställningen att rättssäkerhet och partsyn urholkas vid exempelvis en lagändring kring vittnens möjlighet att vittna anonymt, liksom rätten till löpande information gällande var åtalsärendet befinner sig i hanteringsprocessen, vilket inte finns idag. Statens prioritering av att vittnestöd ska finnas, funderar jag om det är en form av kompensation av det formellt lagbundna, genom en intresseorganisation. En vittnesstödsverksamhet i form av en extern aktör, som kan stabilisera vittnens behov i en struktur som ska bygga på opartiskhet. Min tolkning är att det finns en etisk och tekniskt instrumentell syn på vittnen, där medmänsklighet ska möta en opartisk behandling av en teknisk bevisföring. Beroende av sina roller och positioner i rättsprocessen påverkar detta förmodligen grunden för motstånd till förändring. Detta som jag ser, på grund av rollernas praktiska utförande kan ge ett utrymme för att vissa frågor är svårare att samlas kring i en gemensam förståelse. Något som Powell och DiMaggio belyser. Samtidigt finns ett samberoende inom fältet, där rättsväsendet är en statligt finansierade och kontrollerad apparat. För att förändringar ska kunna få genomslagskraft inom hela rättsväsendet, krävs politisk förankring genom lagändring.

I risksamhället, tillhörande ett makroperspektiv, tänker jag att samhällets struktur står inför ett paradigmskifte. En övergång från gamla traditionella synsätt till det moderna tänkandet, där rättssäkerhetens legitimitet riskerar att urholkas inom det folkliga perspektivet. Beck framhåller att socialt erkända orsaker kräver förändring, liksom det handlingssystem där orsakerna uppstår. Inom ett systemberoende utan isolerbara, enskilda orsaker och ansvariga. Vem ansvarar för vittnesgruppen i framtiden undrar jag? Jag menar, alla aktörer finns omtalade i lagstiftningen. Det är ett stort fokus på förövare och på brottsoffer. När det gäller vittnen

framgår det tydligt att det är en vittnesplikt och vad som händer om du inte uppfyller plikten. Vittnen har en huvudroll, men har samtidigt en biroll eller är inte viktiga alls. Jag tänker att när vi har en lagstadgad plikt som stat och samhälle kräver, för att vi ska kunna vara en rättssäker stat, borde då inte rimligtvis staten ta hand om dem juridiskt så att de kan känna sig trygga och uppfylla sin plikt? Bidrar staten till individualiseringens krafter, genom politiskt styrda privatiseringsformer av det allmänna? Håller upplösningen av dess monopolstrukturer på att skapa en svagare statsmakt? Är det en bidragande orsak till en ökande respektlöshet mot rättssystemet och en ovilja till att se och höra oegentligheter som drabbar andra? Likaså, bidrar detta även till vittnenas svaga position med förmodade ökade känslor av rädslor som Bauman talar om, och för det diffusa i ett framdanade risksamhälle som Beck beskriver? Bristande respekt och tillit för ett av samhällets bärande fundament, rättsäkerheten, kanske kräver att vittnenas position förstärks genom en mer framträdande roll i allmänhetens medvetenhet och tryggas i ett väl reglerat lagrum.

10 SAMMANFATTNING

Den studie som uppsatsen bygger på, har genom ett sociologiskt perspektiv sökt finna orsaksförklaringar inom samhällsfenomenet av att inte vilja eller våga vittna. Delar av rättsväsendet har fått ge sitt perspektiv på fenomenet genom strukturerade intervjuer. Den bild som framträder är att vittnen är oerhört viktiga för rättsväsendet och själva grunden för demokratin i en rättsstat. Utan vittnen är det svårt att lösa brott. Samtidigt har vittnen en otydligare position gentemot andra aktörer i rättsprocessen och behöver lyftas fram som grupp. Bemötandefrågor har fått ett allmänt större fokus inom domstolsväsendet. Vittnesstöd och vittnesskydd är även mer framträdande och prioriterade områden. I den möjlighet där samarbete kan bedrivas i vittnesfrågor mellan rättsväsendets aktörer, betraktas detta som något positivt att det finns. Domstolsväsendet bygger på gamla traditioner och kan upplevas som omodern och förlegad i sin formalitet. Ett hårdare samhällsklimat skapar störningar i samhället och riskerar urholka och försvaga statens position, där rättsväsendet ingår som en viktig funktion. Individualismen och risksamhället påverkar människors värderingar, liksom känslor av rädsla och otrygghet. Något som återspeglas inom rättsväsendets områden. Medias belysning påverkar allmänhetens inställning för att vittna på ett negativt sätt, och bidrar till känslor av rädsla och otrygghet. En rädsla som oftast är obefogad. För att vittnens roll och position inför framtiden ska kunna stärkas, behövs möjligtvis lagändringar gällande både anonymitetsskydd, liksom rätt till löpande information gällande var åtalsärendet befinner sig i hanteringsprocessen, vilket inte finns idag.

11 FÖRSLAG PÅ FORTSATTA FORSKNINGSOMRÅDEN

Här nedan presentera jag två förslag på intressanta frågeställningar för vidare utforskning.

- ✓ *Risksamhället och rättsväsendet:* Vilken påverkan och krav på förändring finns, för att säkerställa rättsstatens framtida position, som en av plattformarna i den demokratiska grunden?
- ✓ *Vittens roll och position inom lagstiftningen:* Behövs förändringar i rättegångsbalken, för en bättre kvalitetssäkring i att få samhällsmedborgarna att vilja och fungera som lugna och trovärdiga vittnen, eller vilja vittna över huvud taget?

REFERENSLISTA

- Ahrne, Göran och Hedström, Peter; red (2011) *Organisationer och samhälle*. Studentlitteratur. Lund
- Bauman, Zygmunt (2008) *Flytande rädsla*. Daidalos. Göteborg
- Beck, Ulrich (2005) *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Diadalos. Göteborg
- Brante, Thomas; Andersen, Heine och Korsnes, Olav (2001) *Sociologiskt lexikon*. Natur och kultur. Stockholm.
- Brottsoffermyndigheten och Brottsofferjourenas Riksförbund (2006) *Vittnesstödshandboken*. Umeå
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2006) *Vittnesstöd, utvärdering med förslag för den fortsatta verksamheten*. Rapport JU2006/5404/KRIM
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008) *Otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen. Om ungdomsbrott, relationsvåld och organiserad brottslighet*. Rapport 2008:8
- Critcher, Chas (2003) *Moral Panics and the Media*. Open University Press. UK
- Denscombe, Martyn (2010) *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Studentlitteratur. Lund
- Goffman, Erving (2009a) *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Norstedts, Stockholm.
- Goffman, Erving (2009b) *Stigma. Den avvikandes roll och identitet*. Norstedts. Stockholm
- Goode, Erich and Ben-Yehuda, Nachman (2009) *Moral Panics. The social Construction of Deviance*. Second edition. Wiley-Blackwell. Oxford.
- Grape, Ove; Blom, Björn och Johansson, Roine (2011) *Organisation och omvärld*. Studentlitteratur. Lund
- Gubrium, Jaber. F and Holstein, James. A (1997) *The New Language of Qualitative Method*. Oxford University Press. New York
- Johannessen, Asbjørn och Tufte, Per Arne (2010) *Samhällsvetenskaplig metod*. Liber. Malmö
- Johansson, Reine (2002) *Nyinstitutionalism en inom organisationsanalysen*. Studentlitteratur. Lund.

- Johansson, Reine (1997) *Organisationer emellan. Om förhandlingar, makt och handlingsutrymme*. Studentlitteratur. Lund.
- Macionis, John J and Plummer, Ken (2008) *Sociology. A global introduction*. Pearson Education LTD. England
- May, Tim (2010) *Samhällsvetenskaplig forskning*. Studentlitteratur. Lund
- Meyer, John W and Rowan, Brian (1977) *Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony*. American Journal of Sociology. Volume 83, No 2, Sep 1977, pp 340-363
- Peters, B Guy (2005) *Institutional Theory in Political Science. The "New Institutionalism"*. Continuum. London
- Powell, W Walter and DiMaggio, Paul J (1983) *The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields*. American Sociological Review, Volume 48, Issue 2, Apr 1983) pp 174-160
- Powell, W Walter and DiMaggio, Paul J (1991) *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. The University of Chicago Press. Chicago
- Simmel, George (1995) *Hur är samhället möjligt? - och andra essäer*. Bokförlaget Korpen. Göteborg
- Widerberg, Karin (2009) *Kvalitativ forskning i praktiken*. Studentlitteratur. Lund
- Åklagarmyndigheten (2008) *Den misstänktes rätt till insyn under brottsutredning*. 2008:4. Stockholm

Akademiska uppsatser och rapporter

- Andersson, Jenny (2008) *Ungdomars attityder till polisen -en diskursanalys*. C-uppsats. Institutionen för socialt arbete. Göteborgs Universitet
- Andersson, Mikael; Eriksson, Peter och Winkler, Heidi (2008) *Våga vittna, eller tyck åtminstone att det är viktigt att vittna. Hur viktigt är det egentligen att vittna och vågar ungdomar göra det....* Rapport nr 527. Polisutbildningen. Umeå Universitet
- Berglund, Hanna (2007) *Rätten till enrättnis rättegång. En jämförelse mellan Europakonventionen och Rättegångsbalken- i synnerhet vad avser den tilltalades rätt att*

förhöra målsäganden och vittnen. Uppsats 20hp. Programmet för juris kandidatexamen. Handelshögskolan. Göteborgs Universitet

Branhammar, Pierre. S och Thunberg, Sara (2012) *Vittnens behov av stöd*. C- uppsats. Socionomprogrammet. Örebro Universitet

Carlsson, Emil; Vestberg, Fredrik och Ängqvist, Hans (2009) ”*Jag hatar poliserna*” *Polisens förtroendeskapande arbete i Stockholms Län och Västra Götalands Län*. Rapport nr 548. Polisutbildningen. Umeå Universitet

Claesson, Linda-Marie (2010) ”*Myt eller Sanning?*” *Pratar inte personer i segregerade områden med polisen?* Rapport nr 601. Polisutbildningen. Umeå Universitet

Gustavsson, Marlene och Hedman, Helene (2011) *Inverkan av ingrupp och utgrupp på attityden till att vittna*. C- uppsats i psykologi. Mälardalens Högskola.

Hinds, Shanda (2001) *Ungdomar attityder till rättsprocessen*. C- uppsats i psykologi. Mälardalens Högskola

Isaksson, Carin (2009) *Vittnesskydd*. D- uppsats. Rättsvetenskap. Luleå Tekniska Universitet

Lövberg, Daniel (2012) *Är vi trygga i rättsprocessen? Centrala aspekter av vittnesstödet utifrån vittnens, målsägandes samt Brottsofferjourens perspektiv*. Mastersuppsats. Sociologiska institutionen. Uppsala Universitet

Schmiedberger, Martina (2004) *Våldtäktsoffer – offer förgärningsmannen eller rättsväsendet? En studie av domstolars lagtolkningsmetoder i våldtäktsmål*. D- uppsats. Rättsvetenskapliga programmet. Örebro Universitet

Internetkällor

Powell, Walter W (2007) *The New Institutionalism*.

<http://www.stanford.edu/groups/song/papers/NewInstitutionalism.pdf>. Hämtad 2013-01-30

Riksdagen: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Forordning-2006519-om-sarsk_sfs-2006-519/?bet=2006:519. Hämtad 2013-02-24

Riksdagen: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Polislag-1984387_sfs-1984-387/. Hämtad 2013-02-24

Riksdagen: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Rattegangsbalk-1942740_sfs-1942-740%20B/#K36. Hämtad 2013-02-14

Riksdagen: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utreddningar/Statens-offentliga-utredningar/sou-2004-1-d1_GSB31/ Hämtad 2013-05-02

Sveriges Television: <http://debatt.svt.se/2012/01/12/med-anonyma-vittnen-i-ratten-kan-virensa-malmo-pa-kriminella-gang/> Publicerad 2012-01-12 hämtad 2013-02-16

Sveriges Television: <http://www.svt.se/nyheter/regionalt/vastnytt/polisens-arbete-hindras> Publicerad 2012-08-21. Hämtad 2013-02-16

Smålandsposten: [http://www.smp.se/nyheter/lobbyn/manga-vagar-inte-vittna\(3587787\).gm](http://www.smp.se/nyheter/lobbyn/manga-vagar-inte-vittna(3587787).gm). Publicerad 2013-01-01. Hämtad 2013-02-16

Svenska Dagbladet: http://www.svd.se/nyheter/inrikes/vittnen-flyttas-utomlands_6890779.svd. Publicerad 2012-02-29 hämtad 2013-02-16

Sydsvenskan: <http://www.sydsvenskan.se/malmo/foraldrar-forbjuder-sina-barn-att-vittna/> Publicerad 21 juni 2010. Hämtad 2013-02-16

Bild försättsida

Microsoft Office Word 2010. *Gudinna med ögonbindel*. Clip Art bild

LUNDS
UNIVERSITET

Sociologiska institutionen

Intervju inom ramen för en kandidatuppsats, SOCK01, 15 hp vid sociologiska institutionen, Lunds Universitet. Studierna bedrivs på halvfart, distans via Internet under våren 2013. Författare: Maj-Britt Stenberg Handledare: Birgitta Ericson

Titel på uppsatsen:

ATT VÅGA ELLER VILJA VITNA

En kvalitativ sociologisk studie kring ett nutida samhällsfenomen, där samhällsmedborgare uppvisar en motvilja eller en rädsla, att inför polis och domstol agera som brottsvittne, och där rättsväsendet ger sitt perspektiv.

Tack för att du tagit dig tid för att delta i min studie, som jag i första hand riktar till polisen i Halland. Min kontaktperson vid polisen är Helene Benjaminsson.

Om du före, under eller efter intervjun vill avbryta ditt deltagande, kan du meddela mig detta vid intervjutillfället eller under tiden fram tom 13/5 2013. Då kommer jag att lämna in ett preliminärt manus till min lärarhandledare i Lund.

Din medverkan sker under anonymitet. Intervjun spelas in digitalt, som sedan transkriberas och därefter kasseras.

Om du vill ta del av den färdiga uppsatsen kommer denna att distribueras till dig genom mig eller Helene Benjaminsson. Lämna gärna mejladress till mig.

Om du vill komma i kontakt med mig efter intervjun, kan du göra detta endera via mejl eller via telefon. Mina kontaktuppgifter är:

Mejl: Maj-Britt.Stenberg@telia.com

Hemtele: xxxx-xxxxx. Mobil: xxx-xxxxxxx

Tack!

INTERVJUGUIDE

BAKGRUND

1. Kön
2. Titel/profession
3. Yrkesverksamma år

VITTNEN

4. Kan du beskriva några av de vanligaste skälen till varför du tror att människor inte vill eller vågar vittna?
5. Hur vanligt förekommande tror du att det är att människor avstår från att vittna på grund av dessa skäl?
6. Vad eller vem i samhället anser du bidrar mest till att människor skapar dessa skäl till att inte vilja eller våga vittna?
7. Hur ofta uppstår hotfulla eller otrygga situationer kring vittnen, och hur hanteras detta om det uppstår?
8. Vilken roll och påverkan anser du att olika aktörer, som exempelvis media, har när det gäller människors ovilja eller rädsla för att vittna?
9. Vilka myter och föreställningar finns det kring vittnen som grupp inom din organisation?
10. Kan du beskriva hur synen på vittnen har förändrats i organisationen under din yrkesverksamma tid?
11. Om vittnet inte känner sig lugna i förhörssituationen, vilka konsekvenser kan detta då få för rättsprocessen och för vittnena själva?
12. Kan du se några olikheter mellan polisens och domstolsväsendets värdesystem i synen på vittnen som grupp?
13. Vilka förändringar anser du skulle behövas för att fler människor ska vilja eller våga vittna?
14. Hur kan motstånd till ett sådant förändringsarbete se ut?

ORGANISERING KRING VITTNESHANTERING;

dvs all hantering av vittnen hos polis och domstolsväsendet, inklusive vittnesstödet

15. Hur informeras vittnen om att vittnesstöd finns?
16. På vilket sätt har du upplevt vittnesstödet betydelse för vittnen?
17. Finns någon utsedd kontaktperson i din verksamhet gentemot vittnesstödsverksamheten?
18. På vilket sätt anser du att vittnesstödsverksamheten kan utvecklas?
19. Hur anser du att vittnesstödet roll- och ansvarsfördelningen fungerar i praktiken?
20. Vad anser du kan förändras för att roll- och ansvarsfördelningen ska bli tydligare och effektivare?
21. När det gäller legitimitet via lagstiftning, och verkställandet via förfaranden och rutiner, vilka svårigheter och möjligheter liksom svagheter och styrkor, anser du finns gällande vittneshanteringen?
22. I din yrkesroll, hur ser kravet ut på utbildning i vittneshantering?
23. Vad tänker du kring de resurser som idag avsätts till vittneshantering i form av tid och pengar?
24. Inom organiseringen av vittneshanteringen, vad anser du skulle behöva förändras för att fler människor ska våga eller vilja vittna?
25. Hur kan motstånd till ett sådant förändringsarbete se ut?

SAMARBETE MELLAN MYNDIGHETER OCH IDEELLA ORGANISATIONER

26. Vilka svårigheter och möjligheter liksom svagheter och styrkor, anser du finns mellan berörda myndigheter och ideella organisationer, i samarbetet kring vittnenas roll och position?
27. Kan du ge några exempel där du kan se att dessa berörda aktörer försöker likna varandra i sin vittneshantering?
28. Vad tänker du skulle kunna bidra till att samarbetet skulle kunna bli ännu bättre??
29. På vilket sätt anser du att din verksamhet bidrar till att förbättra förutsättningarna för vittnenas roll och position?
30. Utifrån allt som vi nu har pratat om, är det något som du vill ändra eller tillägga?

Tack för din tid och ditt engagemang!